

Zdenko Roter

Pričevanja

Politični utrinki 1989-1996

Znanstvena knjižnica – Refleksije
Fakulteta za družbene vede
Ljubljana, 2013

Zdenko Roter

PRIČEVANJA

Politični utrinki 1989-1996

Izdajatelj:

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede
Kardeljeva ploščad 5, Ljubljana

Zbirka:

Znanstvena knjižnica – Refleksije 3

Urednik:

dr. Niko Toš

Uredniški odbor:

dr. Aleš Debeljak, dr. Vlado Mihelj, dr. Zdenko Roter,
dr. Slavko Splival, dr. Slavko Kurdija, dr. Samo Uhan

Ureditev besedil in organizacija:

Ivana Kecman

Slika na naslovnici:

Mrtvaški ples - freska (cerkev Sveta Trojica, Hrastovlje).
Naslikal Janez iz Kastva (1490).

Likovna oprema in prelom:

Polona Mesec-Kurdija

Tisk:

Present, d. o. o., Dolenjska c. 43, Ljubljana

Naklada:

250 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

323(497.4)"1989/1996"(081)
821.163.6-92

ROTER, Zdenko

Pričevanja : politični utrinki 1989-1996 / Zdenko Roter. - Ljubljana :
Fakulteta za družbene vede, 2013. - (Znanstvena knjižnica. Refleksije ; 3)

ISBN 978-961-235-641-5

268004608

Kazalo

<i>Niko Toš</i>	
Predgovor	
»Pričevanjem« Zdenka Roterja na rob	11

I. del **Pozabljena preteklost**

13. januarja 1989	
Nova miselnost	17
21. januarja 1989	
Boj za oblast	20
10. februarja 1989	
Zamujene priložnosti	23
24. februarja 1989	
Razločevanje	26
10. marca 1989	
Strašilo protikomunizma	29
24. marca 1989	
Poraženi zmagovalci	32
7. aprila 1989	
Obledeli spomini	35
21. aprila 1989	
Usodne odločitve	38
12. maja 1989	
Rekonkvista	41
26. maja 1989	
Pismo iz Amerike	44
9. junija 1989	
Od zaznamovanja do osamitve	47
8. julija 1989	
Pošast, imenovana kontarevolucija	50
14. julija 1989	
Odgrinjanje zaves	53
28. julija 1989	
Velika napaka?	57
11. avgusta 1989	
Posipanje s pepelom	60
25. avgusta 1989	
Vzorec brez vrednosti	63

8. septembra 1989	Korenine so globlje	66
22. septembra 1989	Bele lise	70
6. oktobra 1989	Preteklost in sedanjost	73
20. oktobra 1989	Negotova prihodnost	76
10. novembra 1989	Roma locuta (est), causa finita (est)	79
24. novembra 1989	Kameleonstvo	83
15. decembra 1989	Meje	86
29. decembra 1989	Resni nasprotniki	89
12. januarja 1990	Omahovanja	93
26. januarja 1990	Zadrege	96
9. februarja 1990	Vzporednice	100
23. februarja 1990	Pravi obrazi	103
9. marca 1990	Žeja po krvi	106
23. marca 1990	Vračanje	110
6. aprila 1990	Nevarne igre	113
20. aprila 1990	Iztreznjenje	116
11. maja 1990	Post festum	119
25. maja 1990	Prispevek k manihejski kroniki	122
8. junija 1990	Moja generacija – 1942	125
22. junija 1990	Spravna dejanja	129
13. julija 1990	Resno vprašanje	133
27. julija 1990	Krščanstvo in komunizem	137

17. avgusta 1990	Cerkev včeraj, danes in jutri	141
31. avgusta 1990	Dolgo vroče poletje	145
14. septembra 1990	Pozabljena preteklost	149
28. septembra 1990	Usodna zмотa in slepota	152
12. oktobra 1990	Kosovski cvet	156
26. oktobra 1990	Strašilo klerikalizma	160
9. novembra 1990	Rdeča nevarnost	163
23. novembra 1990	Osmi krog	167
7. decembra 1990	Zadnje dejanje	171
21. decembra 1990	Bolečina in upanje	175

2. del

Izsanjana prihodnost

25. januarja 1991	Razumevanje časa	181
22. februarja 1991	Nove (stare) zadrege	185
22. marca 1991	Trenutki resnice	189
19. aprila 1991	Trnova pot	193
24. maja 1991	Pohabljena miselnost	197
21. junija 1991	Strah ima (velike) oči	201
26. julija 1991	Lov na človeške glave	205
30. avgusta 1991	Premislek ob neki zmedi in sovraštvu	209
27. septembra 1991	V vrtincu	214
25. oktobra 1991	Vojna, presežno zlo	219

22. novembra 1991	Kupčije s trpljenjem, življenji in smrtjo	224
20. decembra 1991	Onkraj sovraštva	229
24. januarja 1992	Znova o veri, Cerkvi in politiki	234
21. februarja 1992	Zagatnost	239
20. marca 1992	Srhljiva spletkarjenja	243
17. aprila 1992	Anatomija tragične zablode	247
22. maja 1992	Neznosna lahkoživost politikov	251
19. junija 1992	Sociološki premislek o rododomu (genocidu)	254
17. julija 1992	Iz poraza v zmago (?)	258
28. avgusta 1992	Prava beseda ob pravem čas	261
25. septembra 1992	Kdo neki to poje	265
23. oktobra 1992	Mračna preteklost	268
20. novembra 1992	Sramotilno označevanje	271
18. decembra 1992	Eksistencialna triada	274
22. januarja 1993	Čudni človeški svet	277
19. februarja 1993	Podaljšana preteklost?	280
19. marca 1993	Razstiranje polpreteklosti	283
16. aprila 1993	Rudijev samomor	286
14. maja 1993	Moralno zavržni vzorci	289
11. junija 1993	Štirje krogi samouničevanja	292
16. julija 1993	Mehak prehod – prevara?	295
13. avgusta 1993	Razrvani svet identitet	298

3. septembra 1993	Dileme Cerkve v postkomunističnih družbah	301
1. oktobra 1993	Zrcalna slika	304
29. oktobra 1993	Kaj je bila Kavčičeva pomlad?	307
26. novembra 1993	Pravičniki čistih rok	310
24. decembra 1993	Zavajajoče raziskave javnega mnenja	313
21. januarja 1994	Politični spreobrnjenci	316
18. februarja 1994	Pustni čas 1994	319
18. marca 1994	Pravljica o sestopu z oblasti?	322
15. aprila 1994	Izjavljena upanja	325
13. maja 1994	Ohraniti protifašistično tradicijo	328
10. junij 1994	Posebnosti ortodoksije	331
15. julija 1994	Vsi »moji« študentje in prijatelji	334
12. avgusta 1994	Politični strelski jarki	337
2. septembra 1994	Zgodovina kot politična burka	340
30. septembra 1994	Snubljenja k novi državljanski vojni	343
28. oktobra 1994	Usodnosti politične slepote	346
25. novembra 1994	Primorska duhovščina in partizanstvo	349
23. decembra 1994	Pasti inkulturacije vere v pluralno družbo	352
6. januarja 1995	Partizanstvo – krinka za revolucijo	355
3. februarja 1995	Rodovni red za mrtve duše	358
17. februarja 1995	Politična oholost	361
17. marca 1995	Bratova smrt	364

28. aprila 1995	Domačijska zadrtoost	367
12. maja 1995	Majska sanjarjenja	370
26. maja 1994	Nerazjasnjena razmerja	373
23. junija 1995	Grozljiva napoved drugačnosti	376
2. avgusta 1995	Sklenjen protipartizanski krog	379
13. septembra 1995	Zgodovinski spomin	382
11. oktobra 1995	Lov na čarovnice	385
8. novembra 1995	Perspektive iz Kavčičeve perspektive	388
22. novembra 1995	Zastrt pogled na politične razmere	391
20. decembra 1995	Sedemdeset let kasneje	394
24. januarja 1996	»Povečevanja« nacionalne televizije	397
21. februarja 1996	Podložniška politična kultura	400
20. marca 1996	Strah za pogum	403
3. aprila 1996	Slovenski muzej voščtenih figur	406
1. maja 1996	Morala: zunaj časa in prostora	409
29. maja 1996	Skušnjave postkomunizma	412
26. junija 1996	Umazana politična vročica	415
7. avgusta 1996	Stiske mojgeneracije	418
18. septembra 1996	Na meji politične norosti	421
16. oktobra 1996	Stanje duha na Slovenskem	424
13. novembra 1996	O krizi slovenske države	427
11. decembra 1996	Izsanjana prihodnost	430

3. del

Ob Pričevanjih Zdenka Roterja

<i>Milan Kučan</i>	
Predgovor (<i>marec 1991</i>)	435
<i>Tine Hribar</i>	
O Roterjevih »Utrinkih« (<i>marec 1991</i>)	442
<i>Tine Hribar</i>	
Partizanstvo, revolucija in osamosvajanje (<i>maj 2013</i>)	444





»Pričevanjem« Zdenka Roterja na rob

Roterjeva Pričevanja so zapis njegovega miselnega popotovanja skozi konec osemdesetih in prvo polovico devetdesetih let, torej skozi čas družbenega in političnega prehoda v Sloveniji in Evropi. Na pot zapisovanja in objavljanja utrinkov v Naših razgledih se je odpravil družboslovec, sociolog z izjemno življenjsko izkušnostjo in akademsko izbrusjenostjo. Doživljal in sodeloval je v vseh obratih, vzponih in padcih, ki označujejo polstoletni razvoj in razmere v slovenski in jugoslovanski družbi v minulem obdobju. Že v prvem zapisu »O novi miselnosti« (NR, 13. 1. 1989) lahko razberemo popotnico njegovega miselnega potovanja skozi dogajanja in čas družbenega prehoda. Dojel je vso globino porajajočih se sprememb in s svojimi razmisleki tudi neposredno prispeval k njim (T. Hribar). Napovedal je, da se zapira začarani krog realnega socializma, z vso svojo okostenelostjo vred, nedemokratskostjo, s svojim teptanjem človekovih pravic in ekonomsko neučinkovitostjo. Uvidel je nujo prehoda. To spoznanje – in hkrati visoko vrednotenje prvin socializma, kot se izražajo v zahtevi za spoštovanje človekovih pravic, za enakost vseh ljudi, za solidarnost, za svobodo – ga je vodilo na tej miselni poti. Zapisal je: »Svoj čas tako obetajoči osvobodilni načrt socializma naj bi dokončno izginil s svetovnega prizorišča«. V tej njegovi misli so hkrati vsebovani potrditev in dvom, spoznanje in razočaranje, nuja in sanje; vsebuje iskanja in nakazovanja poti v prehodu, prebijanja k novim rešitvam, skozi nove utvare, nove dvome in nova razočaranja ... Roter vseskozi poziva k oblikovanju sa-

mozavestne, demokratične, neodvisne in kritične slovenske družbene javnosti – in hkrati zahteva, naj se radikalno prekine s staro miselnostjo in naj se z družbene in politične scene umaknejo vsi tisti, ki so sodelovali pri njenem uresničevanju skozi minula desetletja. »Vse je treba začeti znova,« pravi.

V nadaljevanju, vse do »Izsanjane prihodnosti« (NR, 11. 12. 1996), išče izhode in meri premike, spremembe z istim vatlom kot pred tem. Pri tem se pogosto opre na pridigarja. »Kdor ljubi denar, se ne nasiti denarja; kdor ljubi bogastvo, nima nikoli dovolj dobička.« Ali torej niso demokracija, človekove pravice, svoboda, enakost ... temelj in prvinski izraz nove družbe? Ali ni z besedami pridigarja že tedaj pokazal na prevladujoče vrednotne izbruhe nove politične in ekonomske elite, čeprav tedaj še v zametkih in vendar vse bolj jasno vgrajene v slovensko različico kapitalističnega sistema? Ali torej ni pokazal na smer razvoja odnosov v slovenski družbi, ki danes, skoraj dve desetletji po njegovem zapisovanju, pokaže vso izpraznjenost razmerja med državljanji in državo, prilaščanje države in zgodovine, izžetost in izropanost prej družbenega premoženja in grobo družbeno razklanost?

Sicer pa preberite Roterjeve utrinke. Vredni so branja in razmišljanja.

Zdenko Roter je izstopil iz akademske skupnosti konec osemdesetih (1990), z zapisovanjem utrinkov pa iz javne scene v sredini devetdesetih let (1996). Dobra tri desetletja se je posvečal družboslovju, bolj določno sociologiji, sociologiji religije. V mnogih člankih in knjigah je izpisal svoj odprti, liberalni, znanstveno nevtralni pogled na vprašanja vere, vernosti in razmerja med cerkvijo in državo itd. V začetnem obdobju svoje akademske kariere se je osredotočal zlasti na vzpostavljanje metodoloških in teoretskih podlag za sociologijo religije, ki jo je pionirsko uvajal v slovenski in takratni jugoslovanski intelektualni in akademski prostor (A. Debeljak). Zasnovo je Center za proučevanje religije in cerkve na FSPN in ga več desetletij vodil. Bil je cenjen učitelj in zaželen mentor desetinam sociologov, pri njihovem znanstvenem vzponu je spodbujal in usmerjal najuglednejše slovenske religiologe, sodeloval je pri zasnovi in razvoju najobsežnejšega slovenskega empiričnega družboslovnega projekta Slovensko javno mnenje, spodbujal je

znanstvene razprave v jugoslovanskem in mednarodnem religiološkem okolju, bil eden od ključnih akterjev pomembnega posvetovanja v okviru Slovenske akademije znanosti in umetnosti na temo Znanost in vera (1984), ki pomeni prispevek k odpiranju razmerja med državo in cerkvijo in utrjevanju dialoga med njima. Kot angažiran družboslovec in odgovorni urednik Teorije in prakse je že v zgodnjih šestdesetih letih spodbujal kritično družboslovno analizo in pisanje, zasnoval in vodil je pomembno mednarodno posvetovanje na temo Socializem in demokracija (1969) itd., itd. Izjemen je prispevek zaslužnega profesorja UL dr. Zdenka Roterja k programskemu, pedagoškemu in raziskovalnemu razvoju in utemeljitvi današnje Fakultete za družbene vede, nekdanje FSPN, kjer je skozi tri desetletja deloval v vlogah predstojnika sociološke katedre in oddelka, predstojnika Centra za proučevanje religije in cerkve, kot prodekana in dekana fakultete itd. Vseskozi se je zavzemal za akademsko avtonomijo in odprtost svoje akademske ustanove.

Dodam naj, da bo knjiga Pričevanja izšla ob njegovi 87-letnici in da ima napisano in pripravljeno za tisk novo knjigo.

Naj ponovim: Roterjeva Pričevanja vsebujejo 130 njegovih kolumn oz. utrinkov, kot so se imenovali v času objavljanja v Naših razgledih. Prve kolumne (1989–1990) so bile objavljene v drobni knjižici na pomlad leta 1991. Neobjavljenih je ostalo osemdeset kolumn, ki jih je napisal v obdobju od januarja 1991 do decembra 1996. Pri pripravi gradiva za objavo je avtor privolil v predlog urednika, da v tej knjigi, po skoraj četrto stoletja, zberemo in izdamo vse njegove kolumne. Tako so v prvem delu knjige pod naslovom Izgubljena preteklost zbrane že objavljene kolumne, nabor neobjavljenih, skupaj osemdeset kolumn pa je zbranih v drugem delu pod naslovom Izsanzana prihodnost. H knjigi pa je dodan še tretji del. Avtor in urednik sva prosila Tineta Hribarja, enega od dveh uvodničarjev pri prvi objavi, da zapiše svoj pogled na Roterjeva Pričevanja ter na čas in ključna vprašanja, ki so v presečišču njegovega razmišljanja in pisanja. Tine Hribar se je odzval in napisal študijo Partizanstvo, revolucija in osamosvajanje (marec/april 2013). To daje knjigi še posebno vrednost, saj nakaže razhajanja v pogledih dveh prijateljev. V tretji del knjige sta vključena še Predgovor k prvi knjigi, ki ga

je zapisal Milan Kučan (februar 1991), in krajši zapis Tineta Hribarja o Roterjevih »utrinskih« (februar 1991). S tem je zaokrožen prikaz zapisov in odzivov na Roterjevo skoraj desetletno kritično zapisovanje o slovenski družbi, njeni preteklosti in prihodnosti.

Kamnik, 26. junija 2013

Niko Toš, urednik

Vesel sem, da so mi izpolnili željo in objavili v knjižni obliki kolumne, objavljene v Naših razgledih v letih 1991–1996. Pred tem je leta 1991 že izšla takšna zbirka kratkih političnih esejev za leti 1989 in 1990. Na svoj način tudi eseji za drugo časovno obdobje delujejo kot nekakšni osebni dnevniški zapisi ob burnih slovenskih osamosvojitvenih dogajanjih. Iskrena hvala vsem, ki so mi pomagali predstaviti javnosti tudi to moje knjižno delo.

Zdenko Roter

I. del



Pozabljena preteklost



13. januarja 1989



Nova miselnost

Še nedolgo tega se je zdelo, da je začarani krog okostenelosti, negibnosti, neprilagodljivosti, nedemokratičnosti, nasilja, gospodarske neučinkovitosti in odsotnosti temeljnih značilnosti človekovih pravic kot poglavitnih svojstev dežel realnega socializma vključno z Jugoslavijo nepreklicno in dokončno sklenjen. Svojčas tako obetajoči osvobodilni načrt socializma naj bi dokončno izginil s svetovnega prizorišča. Perestrojka, glasnost in nova miselnost pa so kot nove besedne označbe naznanile navzočnost in prebujenje gibanja z veliko družbeno prenovo v Sovjetski zvezi in na svoj način, bolj ali manj izrazito, vsaj v nekaterih evropskih socialističnih državah tako obnovile tiha upanja, pa tudi glasna prepričanja, da je mogoč drugačen socializem, vsaj takšen, kakršnega smo ob češkoslovaški pomladi 1968 imenovali »socializem s človeškim obrazom«. O tem sem globoko prepričan.

Nova miselnost je dobila domovinsko pravico tudi v Jugoslaviji, čeprav ne v vseh njenih delih enako izrazito ali na isti način. Pravzaprav je prišlo po več kot desetih »svinčenih sedemdesetih letih« do njenega ponovnega izbruha še posebej v Sloveniji. Pa vendar je med novo miselnostjo v šestdesetih letih in sedanjo kakovostna razlika. Medtem ko so bili svojčas njeni zagovorniki zvečine liberalni politiki deloma starejše, deloma srednje generacije, ki so zasnovali spremembe v gospodarstvu in politiki (z izrazitim poudarkom na pluralizmu političnih osebkov kot izrecnim geslom) od »zgoraj navzdol«, smo sedaj vsaj v Sloveniji priče množičnim zahtevam, pobudam in dejavnostim predvsem »od spodaj navzgor«. Te pobude so kot prvi artikulirali politiki mlajše ali celo najmlajše generacije (krški mladinski kongres) ter skupine huma-

nistične inteligence (Nova revija, Društvo slovenskih pisateljev in drugi). Ta sprememba je razumljiva, saj so bili liberalni politiki šestdesetih let v obračunu dobesedno izbrisani s političnega prizorišča ne le zaradi grobosti politične elite, ki ni izbirala sredstev za odstranitev svoje »tovarišije«, marveč tudi zaradi nemega opazovanja, nezainteresiranosti ali globoko zakoreninjenega strahu velike večine prebivalstva, molčeče večine. V nasprotju s tem je v letu 1988 prišlo dokončno do oblikovanja trdne, samozavestne, demokratične in neodvisne slovenske javnosti.

Natančna primerjalna analiza nove slovenske miselnosti in tiste iz šestdesetih let bi zagotovo pokazala veliko enakosti ali podobnosti: samostojnost gospodarskih osebkov, neodvisnost gospodarstva od politike, demokratizacija političnega sistema, federacija, zrasla od spodaj navzgor, pluralizem lastninskih oblik, rahljanje ali celo ukinjanje duhovnega in političnega monopola v zvezi komunistov, skupščinski sistem v pravem pomenu besede, strokovnost kot ključni kriterij kadrovskega napredovanja, pluralizem kandidatov za najvišja politična mesta in tako naprej. Odločna začetna zahteva po razjasnitvi dachauskih procesov ter po pravni in politični rehabilitaciji obsojencev je bila tudi jasna zahteva po tistem, kar sedanja nova miselnost označuje z zahtevo po pravni državi.

Prav je, da v sedanjem trenutku v politični publicistiki, na zborovanjih, v programskih listinah novih demokratičnih zvez in ob drugih priložnostih avtorji zahtevajo tudi dvoje: radikalno prekinitev s staro miselnostjo ter nepreklicen odhod s socialno politične scene vseh tistih, ki so sodelovali pri nastajanju in uresničevanju stare miselnosti. Zadnji primer teh zahtev je novoletno sporočilo slovenske mladinske organizacije, ki jo je na televiziji izrekel J. Školč in objavila Mladina. Ni namreč mogoče pričakovati, da bo stara politična elita višjega pa tudi srednjega ranga sodelovala pri odpravljanju kataklizmičnih družbenih razmer, ki jih je sama ustvarila ali pa pri tem sodelovala. V tem smislu je res treba vse začeti znova. Pri tem pa nova politična elita, ki prevzeme nase odgovornost za kopernikanski preobrat, nikakor ne bi smela prezreti, da ima nova miselnost v našem prostoru tudi svojo zgodovino. Ves čas v povojnem razvoju so bili tudi »spori in spopadi«, včasih bolj,

a včasih manj številna prizadevanja živih in konkretnih ljudi, da bi spremenili z represivnim sistemom vzdrževani način in vsebino vladanja ter upravljanja v deželi. Mednje sodi tudi tako imenovana liberalna skupina politikov in intelektualcev s Stanetom Kavčičem kot osrednjo osebnostjo, ki je ob koncu šestdesetih let v Sloveniji oblikovala in začela uresničevati projekt »socializma po meri človeka«. Ne le iz etičnih razlogov, marveč tudi zaradi trdnosti in uspešnosti sedanjih prizadevanj za prenovo dežele in s tem za prenovo socializma kot osvobodilnega načrta je potemtakem upravičena zahteva po njihovi izrecni in javni politični rehabilitaciji. Zvajanje tega vprašanja na besedne zveze: »medsebojni prepiri« ali »pitanje z lastnimi travmami preteklosti«, četudi jih izrekajo nosilci nove miselnosti, je v mojih očeh sprenevedanje ali iz naivnosti ali zaradi politične prilagodljivosti. Takšna ravnanja in drže, pa tudi molk ob tem, so le hoteno ali nehoteno pritrjevanje cinični domisljici o petelinih, ki so prezgodaj zapeli.

21. januarja 1989



Boj za oblast

Rekli so mi, pa tudi zapisali so, da nobena pobuda za razširitev prostora politične svobode v Sloveniji, pa tudi nobeno udejanjanje političnega pluralizma ni mogoče, ne da bi pri tem upoštevali jugoslovanski okvir in razmere. Oaza demokracije v Sloveniji ni možna, je ugotovil predsednik slovenske skupščine M. Potrč. »Slovensko pobudo v jugoslovanskem prostoru zaustavlja občutna doza partikularizma, ki se ga dober del slovenskih intelektualcev ne uspe osvoboditi. Zdi se mi, da so mnogo bolj napredni po idejah, ki jih sprejemajo in se zanje opredeljujejo, kot po stališčih, ki so pretesno povezana s tradicionalnim konceptom nacionalne kulture, ki za druga okolja ni sprejemljiv.« Tako je sedanji politični trenutek v Sloveniji ovrednotil P. Matvejević na nedavnem zborovanju združenja za jugoslovansko demokratično pobudo v Zagrebu. Po mnenju predsedstva mestne konference SZDL v Beogradu pa »se v Sloveniji dogajajo stvari, ki lahko ogrozijo politični sistem v državi in vznemirjajo jugoslovansko javnost. Socialistično zvezo nedopustno uporabljajo kot zaslon za rušenje oblasti delavskega razreda in zahtevajo, da v posameznih krogih države zamenjajo komuniste in politični sistem.« (D. Marković, A. Prlja.)

Naključno izbrani primeri načeloma pritrjujejo mnenju o povezanosti, a tudi soodvisnosti prihodnjih dogajanj v Sloveniji z razpleti v celoti jugoslovanskega prostora. Vendar z določenimi, a pomembnimi omejitvami. Zadržki intelektualcev, ustanoviteljev jugoslovanske demokratične pobude, so močno povezani s svojevrstnim kozmopolitizmom, ki izhaja iz prepričanja, da je kakršnokoli poudarjanje nacionalnega in še posebej nacionalne suverenosti v sedanjih razmerah oživiljanje naci-